

معرفی آثار مستشرقان علامای اهل سنت
در سده ۱۲ و ۱۳ قمری در تقارن فرقه و امامیت

* اباذر نصر اصفهانی

◆ مقدمه

حرکت تند و افراطی وهابیت به اسم اهل سنت و پیرو احمد بن حنبل به پشتیبانی استکبار جهانی آن چنان که باید نتوانست در دل‌های مسلمانان خصوصاً جوانان و روشنفکران نفوذ نماید، بلکه بر عکس، موجب هشیاری بسیاری از علمای اهل سنت و توجه دادن آنها به بدعت‌هایی گردید که این فرقه به نام دین و سنت سلف صالح به مردم عرضه می‌کرد. از ابتدای ظهور وهابیت در سرزمین حجاز، گروهی از علمای اهل سنت با هوشیاری به مقابله با این فرقه و نقد تفکرات مؤسس آن محمد بن عبدالوهاب روی آوردند و کتاب‌های متعدد در ردّ وی نوشتند و نامه‌هایی برای او فرستادند تا وی را از اندیشه تکفیر مسلمین بازدارند و با بازگشت به سنت پیامبر ﷺ سعی در تصحیح خطاها و تبیین برداشت‌های نادرست این فرقه از دین نمودند. سلیمان بن عبدالوهاب برادر محمد بن عبدالوهاب اولین کسی است که در رد افکار و عقاید برادرش کتابی نوشت و آن را *فصل الخطاب فی الرد علی محمد بن عبدالوهاب* نامید. در این کتاب از نادانی، گمراهی، عدم صلاحیت و بی‌لیاقتی آنها سخن به میان آمده است. پس از او نیز تعداد زیادی از علمای بزرگ اهل سنت به مخالفت با اندیشه‌های ابن تیمیه و ابن عبدالوهاب و فرقه وهابیت برخاستند و بر رد و نقض اندیشه‌های آنان در قالب جزوه، مقاله و شعر پرداختند. بسیاری از این آثار تاکنون انتشار یافته و در اختیار پژوهشگران قرار گرفته‌اند. البته بخشی از این آثار نیز متأسفانه از دست رفته‌اند و اکنون تنها نامی از آنها در برخی کتب است. این نوشتار گزارشی از آثار نویسندگان اهل سنت در سده‌های ۱۲ و ۱۳ قمری در نقد این فرقه است که به صورت مستقل چاپ و منتشر شده‌اند و آثار خطی که تعدادشان هم اندک نیست، معرفی نشده‌اند. در شماره‌های بعدی گزارشی از آثار منتشر شده در دهه‌های اخیر ارائه می‌گردد. باید یادآوری کرد بخشی از کتاب‌هایی که در موضوع شفاعت و تکفیر بوده‌اند، از آنجا که در شماره‌های قبل مجله گزارش شده‌اند، در این گزارش نیامده‌اند.

♦ الف) تألیفات سده ۱۲ قمری

۱. *بذل المجهود في خدمة ضريح نبي الله هود: عبدالرحمن بن محمد التريمي* (م ۱۱۱۲ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

نویسنده که از علمای برجسته یمن بوده، عقاید وهابیون درباره زیارت قبور و توسل به انبیای الهی را نقد و بررسی کرده است.

۲. *تجريد سيف الجهاد للمدعى الاجتهاد: عبدالله بن محمد بن عبداللطيف الشافعي*، بی جا، بی تا، بی نا.

نویسنده یکی از شیوخ و از استادان محمد بن عبدالوهاب در منطقه احساء بوده است. ابن عبدالوهاب پس از شروع دعوت خود، نامه‌ای برای استاد خود نوشت و او را به آیین خود دعوت کرد، ولی استاد از دعوت او سرباز زد و رساله *سيف الجهاد لمدعى الاجتهاد* را علیه او نوشت.

۳. *جواب ابن عفالق على ابن معمر: محمد بن عبدالرحمن العفالق (۱۱۰۰-۱۱۶۴ق)*.

این رساله در کتاب *الرد على الوهابية؛ نصوص الشرح الاسلامی* (ص ۸۵-۱۰۷) به چاپ رسیده است.

۴. *الرد على ابن عبدالوهاب: عبدالله بن عيسى الموييس (م ۱۱۷۵ق)*، بی جا، بی نا، بی تا.

نویسنده متولد نجد و قاضی درعیه و از دشمنان سرسخت محمد بن عبدالوهاب بود. در برخی منابع رساله او در رد ابن عبدالوهاب با عنوان «رسالة في الرد على الوهابية» ثبت شده است.

۵. *الرد على الوهابية: سيف بن حمد العتيقي (۱۱۸۹ق)*، بی جا، بی نا، بی تا.

العتیقی از مخالفین سرسخت محمد بن عبدالوهاب بود که تمامی ردیه‌های نوشته شده بر ابن عبدالوهاب را تا آن زمان در یک کتاب جمع نمود.

۶. الرد على محمد بن عبد الوهاب: محمد بن سليمان الكردى (۱۱۲۷-۱۱۹۴ق)،
بی جا، بی نا، بی تا.

نویسنده این کتاب مفتی شافعی در مکه مکرمه و به نقل برخی استاد
محمد بن عبد الوهاب بوده است. بخشی از این رساله در کتاب خلاصه
الكلام في بيان أمراء البلد الحرام نوشته احمد بن زینی دحلان آمده است.

۷. الرد على الوهابية: صالح بن حسن الكواش التونسي (۱۱۳۷-۱۲۱۸ق).
این رساله در کتاب سعادة الدارين في الرد على الفرقتين به چاپ
رسیده است.

۸. الرد على الوهابية: عبد المحسن بن علی الاشيقري الحنبلي (م ۱۱۸۷ق)، بی جا،
بی نا، بی تا.

۹. رسالة ابن عفالق: رسالة وجهها إلى عثمان بن معمر أمير العيينة، محمد بن عبد الرحمن
العفالق الحنبلي (۱۱۰۰-۱۱۶۴ق).

این رساله در کتاب زیر به چاپ رسیده است:

الرد على الوهابية؛ نصوص الشرق الإسلامي: حمادى الردیسی و
اسماء نویره، بیروت: دار الطلیعة، ۲۰۱۲م/۱۴۳۳ق، ص ۱۰۹-۱۳۳،
۲۰۸ص.

نویسنده علاوه بر این رساله، رساله دیگری با عنوان تهكم المقلدين في
مدعى تجديد الدين نیز در رد محمد بن عبد الوهاب نوشته که هنوز
مخطوط است.

۱۰. الرسالة المرضية في الرد على الوهابية: محمد بن عبدالله بن فيروز (۱۱۴۲-
۱۲۱۶ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

ابن فیروز از دشمنان معاصر و سرسخت محمد بن عبدالوهاب بود که در نجد زندگی می‌کرد. او در رساله‌اش تلاش کرد عقاید ابن عبدالوهاب را رد و انکار کند تا کسی به دعوتش پاسخ نگوید.

۱۱. *سداد الدین و سداد الدین فی اثبات النجاة والدرجات للوالدین*: محمد بن رسول برزنجی (۱۰۴۰-۱۱۰۳ق)، تصحیح عباس احمد صقر حسینی و حسین محمد علی شکر، قاهره: دار جوامع الكلم، ۲۰۰۵م، ۴۲۶ص.

چاپ‌های دیگری از این کتاب با این اطلاعات موجود است: بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۲۷ق/۲۰۰۶م، ۳۳۵ص؛ بی‌جا، دارالمدینة المنورة، ۱۴۱۹ق/۱۹۹۸م، ۴۳۰ص.

مؤلف این اثر، مفتی شافعی در مدینه و سرسلسله برزنجیان مدنی بوده است. وی در این کتاب عقاید علی بن سلطان القاری مشهور به ملا علی قاری را نقد و رد می‌کند. برزنجی در این کتاب، هم عقیده ابوحنیفه را که معتقد بود آبا و اجداد پیامبر اهل نجات نبوده‌اند را نقد کرده و هم عقاید برخی فرق دیگر از جمله فرقه وهابیت.

۱۲. *الفتح المبین فی جواز الدعاء و إهداء ثواب الأعمال لسید المرسلین*: محمد بن حسن بن همام دمشقی حنفی (۱۰۹۱-۱۱۷۵ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۱۳. *کشف النور عن اصحاب النور*: عبدالغنی بن اسماعیل النابلسی (۱۰۵۰-۱۱۴۳ق)، تحقیق: احمد فرید مزیدی، مقدمه: احمد محمد مصطفی القادری، سریلانکا، بریلی: دارالآثار الإسلامیة، ۱۴۲۸ق/۲۰۰۷م، ۷۱ص.

این رساله در باب ظهور کرامات اولیا بعد از وفاتشان سخن می‌گوید. دو چاپ دیگر از این کتاب نیز موجود است که اطلاعات آن این‌چنین است: پاکستان: لابل پور، ۱۳۹۷ق؛ بی‌جا، مکتبة النورية الرضویة، ۱۳۹۷ق/۱۹۷۷م، ۲۳ص.

۱۴. لوائح القبول والمنحة والأعزاز في الرحلة لزيارة السيدة زينب و سيدي مدرک و

عمر الخباز: عبدالله بن عمر افیونی (م ۱۱۵۴ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

رساله‌ای از عالمی حنفی مذهب اهل دمشق و در رد عقاید وهابیون

درباره زیارت قبور انبیا و اولیای الهی است.

۱۵. مسائل و أجوبة و ردود على الخوارج: محمد سلیمان کردی شافعی (۱۱۲۷-

۱۱۹۴ق)، مصر، بی نا، ۱۳۵۷ق.

مؤلف شافعی مذهب این اثر، متولد دمشق است و در مدینه رشد

نمود و در همان دیار متولی فتوا از سوی شافعی‌ها شد. او سؤال‌ها و

جواب‌هایی بر ضد دعوت محمد بن عبدالوهاب مطرح ساخته و آن را در

مجموعه‌ای با عنوان فوق گردآوری کرده است. این رساله به ضمیمه

کتاب قرة العین فی فتاوی علماء الحرمین (مصر: ۱۳۵۷ق) چاپ شده است.

۱۶. المشکاة المضية فی الرد علی الوهابیة: علی بن عبدالله السویدی البغدادی

(م ۱۱۷۰ق).

این رساله در کتاب الرد علی الوهابیة؛ نصوص الشریق الاسلامی

(حمادی الریدیسی و اسماء نویره، بیروت: دارالطبیعة، ۲۰۱۲م) در

صفحات ۲۱ تا ۸۳ به چاپ رسیده است.

◆ (ب) تألیفات سده ۱۳ قمری

۱۷. إتحاف أهل الزمان بأخبار ملوک تونس: أحمد بن أبی الضیاف تونس (۱۲۱۷-

۱۲۹۱ق)، تونس: الدار التونسية للنشر، ۱۳۸۹ق/ ۱۹۶۹م، ۴ جلد.

این کتاب در اصل تاریخ تونس است که مورخی تونس‌ای آن را نوشته

است. نویسنده در خلال بحث‌ها به وهابیون و موضع علمای دینی تونس

در قبال آنها پرداخته است. چاپ دیگری از این کتاب با این مشخصات

موجود است: تحقيق لجنة من وزارة الشؤون الثقافية، تونس: الدار العربية للكتاب، ١٤٢١ق/ ٢٠٠١م.

١٨. *أسنى الطالب في نجاة أبي طالب*: احمد بن زيني دحلان (١٢٣٢-١٣٠٤ق)، تحقيق و تعليق حسن بن على السقاف، عمان: اردن، دارالإمام النووي، ١٤٢٥ق/ ٢٠٠٥م، ١٥٢ص.

ناشرين مختلف اين كتاب را منتشر کرده اند كه مشخصات آنها اينچنين است: مكة المكرمة: المطبعة الميرية، ١٣٢١ق/ ١٩٠٣م، ٣٦ص؛ قاهره: المطبعة الميمنية، ١٣٢٥ق/ ١٩٠٥م، ٥٢ص؛ قاهره: مطبعة مصطفى محمد، ١٣٠٥ق/ ١٨٨٧م، ٣٦ص؛ به كوشش صالح الورداني، قاهره: الهدف الاعلام، ١٩٩٩م، ١١٤ص؛ تعليق على بن حسين هاشمي خطيب، تهران: المطبعة الإسلامية، ١٣٨٢ق/ ١٩٦٢م، ٦٤ص؛ شيكاگو: اوپن اسكول، بي تا، ٩٦ص.

اين كتاب به زبان اردو نيز ترجمه و با اين مشخصات منتشر شده است: محبوب الرغائب ترجمة أسنى الطالب في نجاة أبي طالب، ترجمه محمد نجم الدين على مدارسى، بي تا، ٢٣٣ص.

ترجمة أسنى الطالب في نجاة أبي طالب، ترجمه مقبول احمد بن غضنفر صاحب دهلوى، هند، بي تا، ١٣١٣ق، ١٨٤ص.

همچنين به فارسى ترجمه و با اين مشخصات منتشر شده است: ابوطالب چهره درخشان قریش، ترجمه أسنى الطالب في نجاة أبي طالب، ترجمه: محمد مقيمي، تهران: سعدى، ١٣٥١، ١٠٢ص.

١٩. *أشد الجهاد في إبطال دعوى الإجتهد*: داود بن سليمان بغدادى نقشبندى (١٢٣١-١٢٩٩ق)، تصحيح عبدالوهاب بغدادى، بمبئى: نخبة الأخبار، ١٢٩٣ق، ٤٤ص.

۲۰. الانتصار للأولياء الأبرار: محمد طاهر سنبل حنفی (م ۱۲۱۸ق)، بغداد، بی‌نا، ۱۳۴۵ق.

۲۱. أنموذج الحقائق: سید داود بن سلیمان بغدادی نقشبندی حنفی (۱۲۳۱-۱۲۹۹ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

در این کتاب جواز توسل به انبیا و صالحین اثبات شده است.

۲۲. الإیمان والإسلام: خالد بن أحمد بغدادی نقشبندی (۱۱۹۰-۱۲۴۲ق)، ترجمه حاج فیض الله افندی، استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۴۱۴ق/ ۱۹۹۴م، ۹۴ص.

اصل این کتاب فارسی بوده و/اعتقاد نامه نام داشته است که حاج فیض الله افندی کماخی آن را به ترکی استانبولی ترجمه می‌کند و فرائد الفوائد نام می‌گیرد و در سال ۱۳۱۲ق در استانبول به چاپ می‌رسد. سپس مولانا حسین حلمی ایشیق، اصل کتاب فارسی را در سال ۱۹۶۶م مجدداً آن را به زبان ترکی ترجمه می‌کند و شرحی بر آن می‌نویسد و سه بخش هم بدان می‌افزاید و آن را الإیمان والإسلام نام می‌گذارد. کتاب به بحث درباره ارکان اسلام می‌پردازد و ردی است بر مخالفین و لامذهبین که به زعم نگارنده وهابیون هستند.

۲۳. تاریخ أشراف الحجاز ۱۸۴۰-۱۸۸۳م؛ خلاصة الكلام فی بیان أمراء البلد الحرام: احمد بن زینی دحلان (۱۲۳۲-۱۳۰۴ق)، تحقیق: محمد أمين توفیق، بیروت، لساقی، ۱۴۱۳ق/ ۱۹۹۳م، ۱۰۷ص.

در این کتاب نقش علمای حجاز پیش از حرکت سراسری وهابیت بررسی شده است. این کتاب در واقع تحقیقی است که به صورت مقارن بین کتاب خلاصة الكلام فی بیان أمراء البلد الحرام و کتب دیگر تاریخی معاصر صورت گرفته است. چاپ دیگری از این کتاب با اطلاعات زیر موجود است:

خلاصة الكلام في بيان أمراء البلد الحرام من زمن النبي عليه الصلاة والسلام إلى وقتنا هذا بالتام، قاهره: المطبعة الخيرية، ١٣٠٤ق/ ١٨٨٧م، ٣٣٢ص.

خلاصة الكلام في بيان أمراء البلد الحرام، استانبول: مكتبة الحقيقة، ١٤٠٣ق/ ١٩٨٣م، ١١٥ص.

٢٤. تبصرة أولی الالباب: عثمان بن عبدالعزيز بن منصور تيمی (م ١٢٨٢ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

عثمان عبدالعزيز از سرسخت ترین مخالفان محمد بن عبدالوهاب در سدير عراق بود. او که به امر قضاوت اشتغال داشت، چندین رساله عليه ابن عبدالوهاب نوشت؛ از جمله جلاء الغمة عن تکفیر هذة الأمة، منهج المعارج لأخبار الخوارج. او همچنين قصيده ای در مدح داود بن جرجيس بغدادی، از دشمنان محمد بن عبدالوهاب، سروده است.

٢٥. جلاء الغمة عن تکفیر هذة الامة: عثمان بن عبدالعزيز بن منصور تيمی (م ١٢٨٢ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

نویسنده مفتی و صاحب قضاوت در شهر سدير در زمان ترکی بن عبدالله بود. وی به شدت مخالف وهابیت بود و آنها را همچون خوارج می دانست. او در این کتاب به شدت عليه افراطگرایی تفکرات تکفیری وهابیون که باعث رنج و محنت برای مسلمین شده، موضع گرفته است.

٢٦. الحق المبين في الرد على الوهابيين: احمد سعيد سرهندي فاروقی (١٢١٣-١٢٧٧ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

٢٧. خير الأمور في زيارة القبور: مصطفى بن مصطفى الرومي الصارباری (م ١٣٠٠ق)، بی جا، بی نا، بی تا.

نویسنده حنفی مذهب این کتاب، به نقد دیدگاه های وهابیت در زمینه زیارت قبور پرداخته است.

۲۸. الدرر السننية في الرد على الوهابية: احمد بن زيني دحلان (۱۲۳۲-۱۳۰۴ق)،
قاهره: مطبعة دار إحياء الكتب العربية، ۱۳۴۷ق/۱۹۲۶م، ۱۴ ص.

نویسنده که مفتی شافعی‌ها در مکه بوده، هدف از نگارش این کتاب را باطل کردن انکار منکرین زیارت پیامبر ﷺ و توسل و استغاثه به آن حضرت دانسته است. کتاب حاضر مجموع چند رساله است که عبارت‌اند از: اثبات التصرف لاولیاء الله في الحياة و بعدالمات؛ رسالة اثبات کرامات الأولیاء از شهاب‌الدین احمد بن احمد السجاعي؛ رسالة صورة سوال رفع شیخ مشایخ الإسلام شمس‌الدین محمد الشویری؛ نورالیقین فی مبحث التلقین؛ تبصره المؤمنین فی استجاب الثقلین؛ اوراق البغدادیة فی حوادث النجدیة از ابراهیم الراوی الرفاعی؛ الحججة القاطعة علی منکری الدعاء و المولد و الفاتحة... ویلیه دلائل الحجج فی إثبات حجیة الأدلة الاربعة من الكتاب و السنة و الاجماع و القیاس از مولوی المردانی الباکستانی.

تاکنون چندین چاپ از این کتاب منتشر شده؛ از جمله: استانبول: مکتبه ایشیق، ۱۳۹۶ق/۱۹۷۶م؛ قاهره: دار جوامع الکلم، ۱۹۹۱م، ۱۸۹ ص؛ قاهره: لجنة البحوث و الدراسات بالطریقة العزیمیة، ۱۴۲۵ق/۲۰۰۵م، ۹۶ ص؛ استانبول: مکتبه الحقیقة، ۱۴۱۳ق/۱۹۹۳م، ۲۴ ص؛ ترکیه: وقف الاخلاص، ۱۳۷۱؛ قاهره: مطبعة الحلبي، بی‌تا، ۵۴ ص؛ قاهره: مشیخه الطریقه العزیمیة، ۲۰۰۴م، ۹۶ ص؛ مصر: شركة مکتبه و مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده بمصر، ۱۳۸۶ق، ۷۲ ص؛ بیروت: المکتبه الثقافیة، ۱۲۹۸ق، ۷۲ ص؛ به ضمیمه الثورة الوهابیة از عبدالله القصیمی، بغداد: الجمل، ۲۰۰۶م.

این کتاب همچنين به زبان اردو ترجمه و با این مشخصات منتشر شده است: الدرر السنیه فی الرد علی الوهابیه؛ مسائل توسل و زیارت، ترجمه: یسین اختر مصباحی، دهلی: قاری پبلیکشنز، ۱۳۴۲ ق، ۹۴ ص.

۲۹. الدر المنيف في زيارة أهل بيت الشريف: احمد بن احمد مصری، مصر، المكتبة الخديوية، ۱۲۶۷ ق.

۳۰. الرد على بعض المتدعة من الطائفة الوهابية: محمد الطيب بن عبد المجيد بن كيران فاسی (۱۱۷۲-۱۲۲۷ ق)، قاهره، مطبعة التقدم العلمية، ۱۹۰۹ م/۱۳۲۷ ق.

نویسنده یکی از علمای فاس مغرب و مالکی مذهب است. وی دارای تصنیفاتی بوده که از جمله آنها رساله‌ای با عنوان فوق است. این اثر به ضمیمه کتاب إظهار العقوق فی الرد علی من منع التوسل إلى الله تعالی بالنبی والولی الصدوق نوشته شیخ مرفی مالکی جزائری آمده است. نیز با عنوان «رد علی مذهب الوهابیین» در کتاب الرد علی الوهابیه فی القرن التاسع عشر: نصوص الغرب الاسلامی درجه شده است.

۳۱. رد علی الشیخ ابن تیمیة: نجم الدین بن ابی الدر بغدادی، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۳۲. الرد علی الوهابیه: ابراهیم بن عبدالقادر طرابلسی (۱۱۸۰-۱۲۶۶ ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۳۳. رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار: محمدامین بن عمر بن عابدین (۱۱۹۸-۱۲۵۲ ق)، تحقیق و تعلیق عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق/۱۹۹۴ م، ۱۲ جلد.

حاشیه ابن عابدین بر کتاب تنویر الابصار و جامع البحار نوشته شمس الدین محمد بن عبدالله تمرثاشی است. ابن عابدین در این کتاب از جمله در جلد ششم آن مطالبی درباره هواداران محمد بن عبدالوهاب که آنها را خوارج زمانه دانسته است، نوشته است.

۳۴. الردود علی محمد بن عبدالوهاب: صالح بن محمد عمری فلانی (۱۱۶۶-۱۲۱۸ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۳۵. السحب الوابله علی ضرائح الحنابلة: محمد بن عبدالله بن حمید نجدی حنبلی (۱۲۳۲ یا ۱۲۳۶ق-۱۲۹۵ق)، تحقیق و تعلیق بکر بن عبد الله أبوزید و عبدالرحمن بن سلیمان العثیمین، بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۴۱۶ق/۱۹۹۶م، ۳ مجلد.

نویسنده که امام در مذهب حنبلی بود، از دشمنان سرسخت محمد بن عبدالوهاب بود. در این کتاب زندگینامه علمای حنبلی آمده است، ولی به طور غالب زندگینامه و شرح حالی از علمای حنبلی وهابی نیامده است و نویسنده تنها به طعن آنها اکتفا کرده است. نیز از برخی آثار ضد وهابیت همچون الصواعق والرعود فی الرد علی ابن سعود نوشته شیخ عقیف الدین عبدالله بن داود حنبلی تمجید کرده است.

۳۶. السیف الباتر لعنق المنکر علی الاکابر: علوی بن احمد الحداد (م ۱۲۳۲ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

نویسنده از علمای حضرموت بود و دو کتاب در رد عقاید محمد بن عبدالوهاب و دعوت او تألیف کرد.

۳۷. سیف الجبار المسلمون علی أعداء الأبرار: شاه فضل الرسول قادری بدایونی (۱۲۱۳-۱۲۸۹ق)، استانبول: مکتبه ایشیق، ۱۳۹۵ق/۱۹۷۵م، ۹۱ص.

بیان گوشه‌ای از جنایات وهابیت مثل جنایت آنها در محرم ۱۳۲۱ق در مسجد الحرام است. این رساله همچنین به ضمیمه کتاب فتنه الوهابیه از زینی دحلان آمده است. این کتاب در هند و ترکیه نیز با این مشخصات منتشر شده است: هند، ۱۲۶۰ق/۱۸۴۹م، ۴۶ص؛ استانبول: وقف الاخلاص، ۱۴۱۲ق/۱۹۹۲م.

۳۸. السیوف المشرقیة لقطع أعناق القائلین بالجهة والجسمیه: علی بن محمد المیلی جمالی (م ۱۲۴۸ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

نویسنده مالکی مذهب و اهل تونس این کتاب، به نقد برخی از عقاید وهابیون همچون تجسیم پرداخته است.

۳۹. الصارم السلول علی من انکر التسمیة بعبد النبی و عبد الرسول، او، شفاء قلب کل سول فی جواز من تسمى بعبد النبی و عبد الرسول: محمد عابد السندی (۱۱۹۰-۱۲۵۷ق)، تحقیق عبده محمد جان بن عبدالله النعیمی، کراچی: المكتبة المجدديه النعیمیة، ۱۴۲۸ق/م ۲۰۰۷، ص ۵۴.

۴۰. صلح الإخوان من أهل الإیمان و بیان الدین القیم فی تبرئة ابن تیمیه و ابن القیم: داود بن سلیمان بغدادی نقشبندی (۱۲۳۱-۱۲۹۹ق)، بمبئی: مطبعة نخبة الاخبار، ۱۳۰۶ق.

نویسنده در این رساله تأکید بر حیات برزخی اموات کرده است و اینکه اموات دارای شعور و احساس هستند. این کتاب با عنوان صلح الإخوان فی الرد علی من قال علی المسلمین بالشک و الکفران فی الرد علی الوهابیة لتکفیرهم المسلمین نیز منتشر شده است.

۴۱. الصواعق والرعود فی الرد علی ابن سعود: عبدالله بن داود الزبیری (م ۱۲۲۵ق)، تلخیص محمد بن بشر، امارات، بی تا.

کتابی با بیست مقاله در رد عقاید محمد بن عبدالوهاب، نوشته نویسنده‌ای حنبلی مذهب است.

۴۲. عقد نفیس فی رد شبهات الوهابی التعیس: اسماعیل بن محمد باشه تمیمی تونسسی (۱۱۶۴-۱۲۴۸ق)، تونس، بی تا، بی تا.

نویسنده مالکی مذهب این کتاب دارای نوشته دیگری با عنوان المنح الالهیة در رد عقاید محمد بن عبدالوهاب و پیروانش است.

۴۳. عقود الآل فی التوسل بالنبی والآل: محمود محمد قبادو (۱۲۳۰-۱۲۸۸ق)، تونس، بی تا، بی تا.

۴۴. غسل الدرر عمّا ركبته هذا الرجل (محمد بن عبد الوهاب) من المحن: عثمان

بن عبدالعزيز بن منصور تميمي (م ۱۲۸۲ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

یکی از قضات اهل سدير به نقد و بررسی دیدگاه‌ها و عقاید محمد بن عبد الوهاب پرداخته است.

۴۵. فتنه الوهابية: احمد بن زینی دحلان (۱۲۳۲-۱۳۰۴ق)، استانبول: مكتبة الحقيقة،

۱۴۱۱ق/۱۹۹۱م، ۱۵۲ص.

این رساله به این موضوع اشاره دارد که در زمان سلطنت سلطان سلیم سوم، حوادث زیادی اتفاق افتاد که فتنه وهابیت یکی از آنهاست و وهابیون بر حجاز و حرمین مسلط گردیدند و شامی‌ها و مصری‌ها را از عمل حج باز داشتند.

این رساله به ضمیمه رساله الصواعق الإلهية فی الرد علی الوهابية از سلیمان بن عبد الوهاب نجدی نیز آمده است.

اطلاعات چاپ‌های دیگر این کتاب این‌چنین است: ترکیه:

دارالشفقة، ۱۳۵۷ق/۱۹۷۸م، ۲۴ص؛ استانبول: حسین حلمی بن

سعید، ۱۹۷۸م، ۵۹ص؛ استانبول: بی‌نا، بی‌تا، ۲۴ص؛ این کتاب به

زبان‌های مختلف از جمله انگلیسی، فرانسوی، اردو و فارسی ترجمه شده

است. اطلاعات کتاب‌شناسی ترجمه‌های فارسی این کتاب در زیر آمده

است:

سرگذشت وهابیت (در آغاز پیدایش)، ترجمه: ابراهیم وحید

دامغانی، تهران: گلستان کوثر، چاپ اول، ۱۳۷۶، ۳۴ص، پالتویی؛ فتنه

وهابیت، ترجمه محمد رضا دین پرور، تهران: مسجد قبا، ۱۳۶۷، ۳۰ص؛

فتنه وهابیت، ترجمه: همایون همتی، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، مرکز

چاپ و نشر، ۱۳۶۷، ۵۹ص؛ تهران: نشر مشعر، ۱۳۸۶، ۶۴ص؛ فتنه

وهابیت سلفی گری، ترجمه: علی اصغر رضوانی، قم: مسجد مقدس
جمکران، ۱۳۸۵، ۴۵ ص، رقعی.

۴۶. فصل الخطاب من کتاب الله وحديث الرسول وكلام العلماء في مذهب ابن عبد
الوهاب: سليمان بن عبد الوهاب نجدی (۱۲۰۰-۱۲۳۳ق)، تحقیق لجنة من العلماء،
قاهره: بی نا، ۱۳۰۶ق، ۱۷۶ص؛ استانبول: مكتبة ايشيق كتبوى، ۱۳۹۹ق، ۱۷۶ص.

این کتاب یکی دیگر از آثار سلیمان بن عبد الوهاب برادر محمد
بن عبد الوهاب در رد عقاید وی است. این اثر در مكتبة ايشيق ترکیه در
سال ۱۳۹۹ قمری و در نشر مشعر به سال ۱۳۹۱ در ۱۷۶ صفحه نیز
انتشار یافته است. همچنین با عنوان حجة فصل الخطاب فی إبطال
مذهب محمد بن عبد الوهاب وهی رسالة المؤلف الی حسن بن عیدان
(مقدمه محمد حسین حسینی جلالی، شیکاگو: مدرسه آزاد شیکاگو،
۱۴۲۷ق، ۶۷ص) نیز منتشر شده است. این کتاب با نام الصواعق الالهية
فی الرد علی الوهابية نیز توسط ناشرین مختلف به چاپ رسیده است.

۴۷. القول المقتنع في الرد على الألباني المبتدع: عبدالله بن محمد بن صدیق غماری (۱۳۲۸-

۱۴۱۳ق)، مغرب: طنجة، مؤسسة التألیف والطباعة، ۱۴۰۶ق/۱۹۸۶م، ۲۴ص.

۴۸. كنز الطالب في فضل البيت الحرام وفي الحجر والشادروان وما في زيارة القبر
الشریف من المآرب: حسن عدوی حمزوی (۱۲۲۱-۱۳۰۳ق)، قاهره، بی نا،
۱۲۸۲ق/۱۸۶۵م، ۲۴۴ص.

این اثر از نویسنده‌ای مالکی مذهب و مصری در رد عقاید وهابیت
درباره زیارت قبر پیامبر ﷺ است. این کتاب اولین بار در شهر فاس
مغرب در ۱۲۸۰ق به چاپ رسید.

۴۹. لزوم اتباع مذاهب الأئمة حسماً للفوضى الدينية: محمد بن محمود الحامد
(م ۱۲۸۹ق)، قاهره: دار الأنصار، ۱۴۰۳ق/۱۹۸۳م، ۴۷ص.

این کتاب رده‌ای بر دعوت محمد بن عبدالوهاب و پیروان وی است. این کتاب در برخی کشورهای دیگر از جمله اردن و سوریه با این مشخصات منتشر شده است: اردن: الزرقاء، مكتبة المنار، ۱۴۰۳ق / ۱۹۸۳م، ۴۳ص؛ سوریه: حماة، مكتبة دار الدعوة، ۱۳۹۰ق / ۱۹۷۰م، ۵۲ص.

۵۰. لمع الشهاب في سيرة محمد بن عبد الوهاب.

این رساله از مؤلفی ناشناس است و در سال ۱۲۳۳ق تألیف شده است. متن این رساله در کتاب الرد علی الوهابیة؛ نصوص الشرق الاسلامی (حمادی الریدیسی و اسماء نویره، بیروت: دار الطلیعة، ۲۰۱۲) در صفحات ۱۵۰ تا ۱۵۷ آمده است.

۵۱. مطالع السعود بطیب أخبار الوالی داود؛ تاریخ العراق ونجد من سنة ۱۱۸۱ق / ۱۷۴۷م إلى سنة ۱۲۴۲هـ: عثمان بن سند بصری نقشبندی (۱۱۸۰- ۱۲۴۲ق)، تحقیق عماد عبد السلام رؤوف، بیروت: الدار العربیة للموسوعات، ۱۴۳۱ق / ۲۰۱۰م، ۶۷۸ص.

نویسنده این کتاب از فقهای حنبلی مذهب معاصر محمد بن عبدالوهاب است که مخالفت خود را با دعوت وی ابراز داشته است. ناشرین مختلف اقدام به نشر آن کرده‌اند؛ از جمله:

تحقیق سهیله عبد المجید القیسی و عماد عبد السلام رؤوف: بغداد: الدار الوطنیة للنشر، ۱۴۱۱ق / ۱۹۹۱م، ۵۰۰ص؛ عراق: موصل، مطبعة دارالحکمة، ۱۹۹۱م، ۵۰۰ص.

همچنین امین حسن مدنی حلوانی آن را تلخیص و کتاب در قاهره و بمبئی با این مشخصات وارد بازار نشر شده است: خمسة و خمسون عاماً من تاریخ العراق ۱۱۸۱- ۱۲۴۲ق، و هو، مختصر کتاب مطالع السعود بطیب أخبار الوالی داود، قاهره: مكتبة الفتح / ۱۹۵۰م، ۲۳۱ص.

مختصر تاریخ عثمان بن سند البصری، المسمی، بمطالع السعود بطیب
أخبار السوالی داود، بمبئی: المطبعة الحسینیة، ۱۳۰۴ق/ ۱۸۸۶م،
۶۴+۷ص؛ تحقیق محب الدین الخطیب، قاهره: المطبعة السلفية، ۱۳۷۱ق/
۱۹۵۰م، ۲۳۱ص.

۵۲. المعتقد المنتقد، شاه فضل الرسول القادری البدایونی (۱۲۱۳-۱۲۸۹ق)، تعلیق
أحمد رضا خان قادری بریلوی، استانبول: مكتبة حامدية، ۱۴۰۳ق/ ۱۹۸۳م، ۲۷۰ص.
چاپ دیگری از این کتاب با عنوان دیگری و با این مشخصات
موجود است: تنقیة الإیمان من عقائد مبتدعة الزمان: المعتقد المنتقد، بی جا،
المقتم للنشر، ۱۴۲۸ق/ ۲۰۰۸م، ۳۴۵ص.

۵۳. المنح الإلهية فی طمس الضلالة الوهابية: اسماعیل بن محمدباشه تمیمی تونسسی
(۱۱۶۴-۱۲۴۸ق)، مقدمه محمد حسین حسینی الجلالی، شیکاگو: اپن اسکول،
۱۴۲۷ق، ۱۸۰ص.

نویسنده از فقهای مالکی مذهب بوده است. این رساله در مجموعه
مقاله زیر نیز به چاپ رسیده است:

الرد علی الوهابية؛ نصوص الغرب الاسلامی، بیروت: دار الطلیعة،

۲۰۰۸م، ص ۱۶۹-۲۷۰.

۵۴. المنحة الوهية فی الرد علی الوهابية: داود بن سلیمان بغدادی نقشبندی (۱۲۳۱-
۱۲۹۹ق)، استانبول: مكتبة ایشیق، ۱۳۹۴ق، ۴۴ص.

این نوشتار کیفیت شنیدن مردگان و ظهور کرامات از طرف بزرگان
ایشان را تبیین می کند و به زندگانی حقیقی پیامبران در آرامگاه هایشان
می پردازد. چاپ های دیگری از این کتاب نیز موجود است؛ از جمله:
استانبول: مكتبة الحقيقة، ۱۴۱۴ق/ ۱۹۹۴م؛ هند: بمبئی، ۱۳۰۵ق.

۵۵. المنهل السیال فی الحلال والحرام، سیدمصطفی بن رمضان بُرُلسی بولاقی (۱۲۱۵-۱۲۶۳ق)، بی‌جا، بی‌نا، بی‌تا.

۵۶. النشر الطیب علی شرح الشیخ الطیب: ادیس بن احمد حسنی وزانی (م۱۲۷۲ق)، قاهره: المطبعة المصرية، ۱۳۴۹ق/۱۹۲۹م، ۲ جلد.

چاپ دیگری از این کتاب با این مشخصات موجود است: قاهره: دار

الکتب الحدیثة، ۱۳۵۲ق، ۲ جلد.

۵۷. النقول الشرعیة فی الرد علی الوهابیة: حسن بن عمر شطی (۱۲۰۵-۱۲۷۴ق)، تحقیق بسام حسن عمقیة، دمشق: دار غار حراء، ۱۹۹۷م، ۹۰ص.

نویسنده این کتاب از مخالفین سرسخت محمد بن عبدالوهاب بود و نسبت ادعای نبوت به او داده بود. کتاب او شامل پنج فصل است. در فصل اول به بحث اجتهاد می‌پردازد و اینکه هر کسی نمی‌تواند ادعای اجتهاد کند. فصل دوم در مورد شرک و بدعت و اقسام آن است. در فصل سوم به این مقوله پرداخته که انبیا و شهدا در قبور خویش مرده نیستند، بلکه دارای حیات واقعی هستند. در فصل چهارم درباره جایز بودن توسل و استغاثه و شفاعت توضیحاتی داده شده و در فصل پنجم استحباب زیارت قبور آمده است.